

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3:332.12:314.18

В.П. Нагірна

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ГОСПОДАРСТВА І РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

В.П. Нагірная

ТЕРИТОРИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ХОЗЯЙСТВА И РАССЕЛЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ: РЕТРОСПЕКТИВА И СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ

Институт географии НАН Украины, Киев

Рассматриваются вопросы формирования территориальной структуры хозяйства и расселения населения. Изложены теоретические основы ее формирования, освещены основные направления исследования территориальной структуры украинскими учеными. Выделены точечные, узловые, ареальные и региональные элементы территориальной структуры. Показано новое позиционирование территориальной структуры в условиях рыночной экономики и глобализации общественного развития.

V. Nahirna

THE SPATIAL STRUCTURE OF ECONOMY AND POPULATION DISTRIBUTION: RETROSPECTION AND MODERN REALITIES

Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

The issues of formation of spatial structure of economy and population distribution are considered in the paper. The theoretical foundations of the spatial structure formation and the main directions of its research by Ukrainian scientists are represented. The point, nodal, areal and regional elements of the spatial structure are defined. It is shown the new positioning of the spatial structure under conditions of market economy and globalization

Територіальна структура – одне з головних понять суспільної географії. Її дослідження не втрачають своєї актуальності, незважаючи на розвиток теоретико-світоглядних позицій дослідників, зміни в засадах господарювання, розширення меж наукового пізнання в системі взаємодії природи й суспільства. Виявлення закономірностей територіальної організації виробництва, особливостей формування територіальної структури господарської діяльності є не менш важливими, ніж пізнання законів економічного розвитку. Територіальна структура господарства країни (регіону) характеризує розміщення, просторове поєднання і взаємодію усіх видів господарської діяльності, що розвинулися на основі природних та мінерально-сировинних ресурсів, системи поселень, виробничої та соціальної інфраструктури. Територіальна структура – це економічний каркас країни, територіальні обриси розподілу продуктивних сил. Вона є результатом і водночас важливим чинником соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Територіальна структура господарства і розселення населення поряд із такими вагомими характеристиками, як природно-ресурсний потенціал, економіко-географічне та геополітичне положення, рівень соціально-економічного розвитку країни, конкурентоспроможність продукції визначають гео-економічний потенціал держави, її діяльність на світовому ринку, напрями економічної інтеграції у світове співтовариство.

Теоретичні основи формування територіальної структури закладені в *теоріях центральних місць*, розроблених В. Крісталером і А. Льюшем у 30-х роках ХХ століття. У цих теоріях визначено засадничі положення регіональної економіки, розміщення продуктивних сил, просторового поєднання виробництва і поселень. Було зроблено спробу теоретично пояснити ієрархічну організацію мережі поселень або “центральних місць” і упорядкованість у відстані між поселеннями, характерну для центрів певної виробничої спеціалізації. Обґрунтовано доцільність розміщення певних видів товарів у відповідних населених пунктах, визначено центральні місця зони обслуговування і збуту [13]. В основу теорії було покладено мінімізацію відстаней для збуту продукції або поїздок у центри обслуговування, тобто транспортний принцип. Незважаючи на однобічне пояснення формування “центральних місць” в мережі поселень, ця теорія дала поштовх до розвитку територіального аспекту виробничої діяльності та поселень, їх наукового обґрунтування.

Не менш важливою для становлення теоретичних основ формування територіальної структури виробництва і розселення населення є *хорологічна концепція*, сформульована німецьким вченим А. Гетнером, згідно з якою території слід вивчати тільки з просторової точки погляду, тобто які об’єкти суспільної діяльності тут розміщені. Його хорологічний метод дослідження згодом став одним із найважливіших для вивчення регіонального розвитку.

Географічні аспекти у руслі проблем розміщення і територіальної організації господарства розробили також такі німецькі вчені, як Й. Тюнен, А. Вебер. Вони створили так звану *теорію штандорту*, тобто місцезрозташування, локалізації.

З другої половини XIX ст. продовжуються дослідження геопросторової (територіальної) організації суспільства і його частин. Тут слід виділити польську (Е. Ромер), російську (М. Баранський) та українську (В. Кубійович) національні географічні школи. В них інтенсивно розвивалася суспільна географія, значну увагу було приділено головним геопросторовим формам організації суспільної діяльності (зона, район) та їх картографуванню. Англійський вчений К. Б. Фоссет уперше виділив так звані "функціональні райони", тобто території обслуговування населення великим містом.

У російській географічній школі, очолюваній М. Баранським, було зроблено особливий акцент на дослідження територіальних відмінностей господарства. У його відомій книзі «Экономическая география. Экономическая картография» було визначено предмет економічної географії – це вивчення господарської своєрідності країн і районів, вивчення просторових відмінностей у господарстві на земній кулі, тобто відмінностей від місця до місця, а також просторових поєднань у господарстві. І далі: дослідивши причини територіальних відмінностей, слід вивести закономірності цих змін у господарстві від місця до місця [1]. Крім того, М. Баранський розробив теоретичні основи економічного районування, вважаючи основним його методом комплексне пізнання території. В його трактуванні район розглядався не як господарсько однорідна одиниця, а як територіально-виробничий комплекс з виробничими внутрішніми зв'язками, зі своєю спеціалізацією.

У повоєнний період активізувалися суспільно-географічні дослідження, відбулися якісні зміни у вивченні територіальної організації та територіальної структури виробництва і розселення населення: змінюються парадигми досліджень, посилюються інтегративні процеси у взаємодії суспільства і природи, господарській діяльності й соціальному розвитку, збагачується методичний апарат дослідження. Набувають нового звучання сформульовані раніше теорії та концепції територіальної організації виробництва. Вагоме місце у цей період займає англо-американська географія (П. Хаггет, Д. Харвей, У. Ізард) [16].

У колишньому СРСР теорією територіального комплексування та формування територіальної структури виробництва і розселення населення займалися М.М. Колотієвський, С. Ниммік, Е.Б. Алаєв, І.М. Маєргойз, С.І. Помазанов, В.Г. Давидович, Б.С. Хорев, М.Д. Шаригін, Г.М. Лаппо, Б.Я. Двоскін та ін. Серед польських вчених слід виділити К. Сецомські, С. Лещицького, А. Куклінські.

Дослідження територіальної структури господарства і систем розселення стають важливим напрямом суспільної географії в Україні. Серед науковців, що зробили вагомий внесок у розвиток теорії територіальної організації й територіальної структури виробництва і розселення населення, провели ґрунтовні конкретні дослідження, необхідно виділити М.М. Паламарчука, Ю.І. Пітюренка, Л.М. Корецького, К.О. Тащука, І.О. Горленко, Ф.Д. Заставного, В.А. Поповкіна, А.І. Доценка, О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія, М.І. Фащевського, А.П. Голікова та ін.

Під керівництвом академіка М.М. Паламарчука в Інституті географії НАНУ було розроблено теоретико-методологічні засади формування територіальної структури виробництва, особливий акцент зроблено на виробничих комплексах. Проведено ряд досліджень, спрямованих на виявлення особливостей та закономірностей формування територіальної структури промислового комплексу, АПК. Значну увагу приділено економіко-географічному вивченню мінерально-сировинних ресурсів з позиції впливу їх на формування територіальної структури промислового комплексу. Результати системного вивчення досліджуваних об'єктів, отримані наукові висновки було опубліковано в серії монографій, в яких висвітлено закономірності розвитку територіальної структури виробництва, особливості її формування у різних галузях господарської діяльності та різних виробничо-територіальних утвореннях [5-7,9,17].

Серед наукових праць, у яких територіальна організація і територіальна структура господарства розглядаються в тісному взаємозв'язку з системами розселення, слід особливо виділити роботи Ю.І. Пітюренка [11, 12]. У цих працях розміщення виробництва і розселення населення розглядаються як діалектично взаємопов'язані процеси. В основу методологічного підходу дослідження автор поклав системоутворююче значення виробничих чинників у формуванні систем розселення.

Для виявлення закономірностей розвитку систем населених пунктів проведено глибокий аналіз і територіальної організації промисловості, і господарської діяльності. Водночас, як зазначено у працях, система населених пунктів, що виникла під впливом економічних чинників, сама може стати одним із основних факторів формування територіально-виробничих комплексів. У господарському відношенні міста стають опорними центрами територіальних систем виробництва, формування територіальної структури господарської діяльності. Дослідження цих процесів, зазначається у наведених працях, повинно спиратися на економічне районування, вивчення форм територіальної концентрації виробництва, структури територіально-виробничих комплексів, а також на аналіз різних видів виробничих зв'язків [11].

Глибоке дослідження теоретико-методичних пи-

тань формування територіальної структури проведено К.О. Тащук. В його працях територіальну структуру виробництва визначено як економіко-географічну категорію, виявлено і дано аналіз основних її елементів, розроблено методичні основи дослідження територіальної структури [9,14,15]. Територіальна структура промислового комплексу економічного району трактується як його внутрішня територіальна будова, певний склад різних форм промислово-територіальних поєднань, які сформувалися внаслідок галузевого і територіального поділу праці [9].

Осмилення поняття і визначення категорії “територіальна структура господарства і розселення населення” як одного з найбільш комплексних узагальнюючих явищ суспільної географії – це складний процес розвитку наукових думок, теорій, поглядів, що змінювалися, перетворювалися, вбирали в себе нові елементи, відбиваючи і науковий світогляд вчених, і їхню наукову діяльність. Однак розвиток суспільної географії, включаючи й поняття “територіальна структура”, визначався не стільки логікою наукових ідей, скільки господарською діяльністю населення, новими умовами виробництва, що впливають на систему поселень, і навпаки.

Науковий, зокрема теоретико-методологічний, доробок вчених, які в різні часи займалися питаннями дослідження закономірностей розміщення виробництва, формування системи поселень, їх взаємовпливу, є важливим підґрунтям у вивченні сучасних процесів формування територіальної структури господарства і розселення населення. Докорінний якісний переворот у розвитку продуктивних сил, прискорення науково-технічних перетворень, зміни умов і форм життєдіяльності населення і систем господарювання, посилення територіальної диференціації суспільних явищ та вплив глобалізації – все це спричинило поглиблення пізнання процесу територіальної організації господарської діяльності, виявлення нових рис і тенденцій розміщення виробництва і розвитку системи поселень.

Людина здатна впливати на територіальну організацію суспільства, запобігаючи негативним наслідкам надмірної концентрації виробництва і зосередження населення у величезних метрополісах і промислових агломераціях. Разом з тим, важливою є активізація економічного зростання й соціального розвитку у периферійних, зокрема депресивних регіонах. У цьому зв'язку значно зростає роль суспільної географії, наукового світогляду вчених у розв'язанні конкретних соціально-економічних завдань, що виникають у державі, а також глобальних загальнолюдських проблем, від яких залежить розвиток кожної країни.

Основні наукові положення формування тери-

торіальної структури господарства і розселення населення, незважаючи на істотні зміни, що відбувалися впродовж тривалого часу в господарській діяльності та розселенні населення, і нині сприймаються як постулати. Вони майже не змінили своєї суспільно-географічної суті. Територіальна структура відбиває територіальну будову господарської діяльності, що зосереджується у певних типах поселень, у вигляді різних форм локалізації й територіальної концентрації виробництва та відповідної інфраструктури, що забезпечує функціонування всієї системи.

Територіальна структура формується на основі територіального поділу та інтеграції праці, спеціалізації господарської діяльності та глобалізації суспільних проблем. Вона характеризує поєднання різних форм зосередження виробництва і розселення населення у комплексі з соціальним розвитком території та екологічною ситуацією. Територіальна структура – це галузево-функціональний розселенський зріз життєдіяльності населення у територіальному аспекті. У територіальній структурі відображаються виробничо-територіальні системи та комплекси, а також галузеві кластери як своєрідні підприємницькі угруповання, об'єднані за територіальною ознакою подібних підприємств.

Дослідження територіальної структури як узагальнюючої системної категорії, що позначає просторовий аспект господарського розвитку країни, дає можливість по-новому підійти до вивчення територіального поділу праці, територіальної спеціалізації й територіальної організації виробництва. Всі ці поняття розглядаються не тільки з позицій закріплення певних видів господарської діяльності за певними територіями, а й можливості поєднання виробництв в умовах ринку, їх сумісності та взаємодії, а також створення відповідної інфраструктури для отримання сукупного суспільного ефекту.

Важливим є питання взаємозв'язку територіальної структури виробництва і розселення населення. Розселення характеризується певною інертністю, порівняно з господарською діяльністю, яка динамічно розвивається. Структура розселення населення, що значною мірою формується під впливом виробництва, згодом сама чинить значний вплив на розміщення виробництва, його територіальну організацію і, зрештою, на територіальну структуру [11]. Створення нових високотехнологічних інноваційних виробництв під впливом науково-технічного прогресу, глобалізації тяжіє не тільки до великих міст з розвинутою інфраструктурою, а й до системи поселень, розміщених у зоні їх впливу.

Взаємозв'язок територіальної структури господарства і систем розселення зумовлений особливою роллю міст у соціально-економічному розвитку країни (регіону). Місто – це водночас зосередження населення з обслуговуючою його соціальною сферою та концентрація промислової діяльності. Вели-

кі, розвинені у господарському відношенні міста стають осередками промислово-територіальних систем, водночас – центрами системи розселення [11,12].

Як слушно зазначають деякі дослідники, розселення населення слід розглядати як інтегральну частину територіальної структури господарства. Система розселення – частина великої регульованої системи виробництва і розселення. Виділити розселення в „чистому вигляді” зі складових частин територіальної структури господарської діяльності неможливо через взаємопроникнення розселення і територіальної організації виробництва. Розселення, що виникло на певній містоутворюючій функціональній базі, згодом стає важливим чинником територіальної організації виробництва [4,11].

З розвитком різних видів господарської діяльності, соціальної інфраструктури, транспортної системи, створенням допоміжних і обслуговуючих виробництва формується відповідне соціо-еколого-економічне середовище. Сукупність елементів господарської діяльності, які взаємодіють з системами розселення населення і визначають особливості його життєдіяльності у певному середовищі, є основою формування відповідних елементів територіальної структури господарства. В ній відбиваються динамічний стан розвитку продуктивних сил, просторові відмінності у виробництві і розселенні населення, регіональні пропорції розвитку країни, різна економічна значущість територій, співвідношення центру й периферії [2].

В основі формування елементів територіальної структури господарської діяльності й розселення населення лежать форми зосередження виробництва. Виділяють чотири типи елементів територіальної структури (М.М.Паламарчук): точкові, вузлові, ареальні, регіональні [8]. Точкові та вузлові елементи формуються здебільшого у промисловості на основі одного населеного пункту (село, селище, мале місто). Це промислові пункти, промислові центри, промислові вузли. Виділяють також промислові агломерації, що виникають на базі великого міста або кількох міст, що є його супутниками. Вони характеризуються великим ступенем територіальної концентрації різних видів господарської діяльності, розвиненими інфраструктурою та соціальною сферою. Великі промислові агломерації істотно впливають на прилеглі території, зокрема структуру та спеціалізацію їх господарської діяльності, соціальний розвиток, зайнятість населення, демографічну ситуацію навколишніх поселень.

Ареальні та районні (зональні) зосередження виробництва пов'язані із зональністю природних умов, заляганням родовищ корисних копалин. Сформовані на їх основі елементи територіальної структури характерні для сільського і лісового господарства, районів промислового видобування корисних копалин. Важливими елементами терито-

ріальної структури свого часу були приміські комплекси, зокрема агропромислові. В умовах ринкової економіки їх роль в обслуговуванні міського населення значно зменшилася.

Важливими елементами територіальної структури є євро регіони. В основі їх формування лежить міждержавне транскордонне співробітництво для вирішення гуманітарних, економічних та екологічних проблем розвитку прикордонних регіонів. Створені у свій час євро регіони “Буг”, “Верхній Прут”, “Карпатський” є результатом посилення міжрегіональної інтеграції, залучення України до європейських інтеграційних процесів.

Посилення відкритості економіки України, її інтеграція у світогосподарські структури сприяють підвищенню системоформуючої ролі транспорту в економіці країни та формуванні її територіальної структури. Особливо значним є вплив транспортних вузлів, де сходяться у різних поєднаннях залізничні, автомобільні магістралі, морський, трубопровідний транспорт. Транспортні вузли могли б стати потужними стимуляторами зростання економіки регіону і країни загалом, підвищення її експортного потенціалу. Взаємодія різних видів транспорту з відповідною господарською діяльністю, розвиток транспортної інфраструктури, створення логістичних центрів з метою раціональної організації товарно-інформаційно-фінансових потоків є дієвими чинниками впливу агломераційного ефекту на розвиток території. Формування на цій основі важливих елементів територіальної структури має бути спрямоване на ефективне управління транспортно-господарською діяльністю при переході від ринку виробництва товарів до ринку споживання товарів і послуг.

Нині дослідження територіальної структури господарської діяльності та розселення населення набуває нового змісту. Науково обґрунтована територіальна організація суспільства і раціональна територіальна структура господарства на основі збалансованості розвитку регіонів – важливий індикатор ефективності управління країною, узгодження взаємовідносин між центром і периферією, забезпечення національної безпеки держави, підвищення рівня життєдіяльності населення. Територіальна структура характеризує гео економічний потенціал країни у глобалізаційному просторі. Її елементи є істотним підґрунтям при визначенні інвестиційної привабливості країни та її регіонів, впровадженні інновацій.

Територіальна структура господарської діяльності й систем розселення зазнала великих змін з переходом до ринкової системи господарювання. Істотна трансформація відбулася в усіх основних видах господарської діяльності, що значно вплинуло на зайнятість населення, його демосоціальний стан. Стрімке зниження державної форми влас-

ності, розвиток орендних відносин, вільного підприємництва зумовили формування нових виробничих структур, перерозподіл у сфері зайнятості, зміни у розміщенні об'єктів господарської діяльності, поживлення міграційних процесів.

Відбувається нове позиціонування геополітичного чинника розвитку країни, що виявилось у посиленні відкритості економіки, її інтеграції у світогосподарські структури, впливі глобалізації на суспільний розвиток, створенні транснаціональних формувань і включення України в ці процеси [3]. Зміни в пріоритетах господарської діяльності, розвиток міжнародних економічних зв'язків на тлі економічної нестабільності в державі спричинили активізацію міграційного руху населення як внутрішнього, так і зовнішнього, переважно з мотивів працевлаштування, підвищення рівня та якості життя. Все це істотно вплинуло на формування територіальної структури господарства та розселення населення, особливо в регіонах масових міграційних потоків. Через спад виробництва в багатьох галузях промисловості, посилення безробіття погіршилася соціально-економічна ситуація у малих містах і селищах міського типу. Значно зменшилася їх роль у територіальному поділі праці країни. Кризовий стан у всіх галузях сільського господарства, відсутність його підтримки державою призвели до занепаду таких елементів територіальної структури АПК, як спеціалізовані зони, райони. Це стосується передусім бурякоцукрового виробництва, вирощування та промислової переробки плодів, продукції тваринництва, льону тощо. Сільська місцевість дедалі більше стала перетворюватися на депресивні регіони.

Витратний характер економіки в перехідний період ринкових перетворень, недостатнє науково-технічне забезпечення виробництва, низька конкурентоспроможність продукції спричинили спад і згорання багатьох галузей економіки, особливо машинобудування, легкої промисловості, АПК. Це позначилося на розвитку системи поселень, зокрема малих і середніх міст, зниженні зайнятості населення. Посилилися територіальні диспропорції в розвитку регіонів.

Особливо важливою проблемою у контексті формування територіальної структури господарства та розселення населення є кризовий стан сільської місцевості. Низька ефективність сільськогосподарської праці, відсутність у переважній більшості випадків підтримки з боку держави, нееквівалентність оплати праці виробників сільськогосподарської продукції і численних посередників, що займаються реалізацією цієї продукції, її промисловою переробкою, зумовили значне зниження мотивації до сільськогосподарської праці, безробіття на селі і в результаті – нову хвилю міграцій з села до міста, а також за рубеж.

Підвищення ефективності господарської діяль-

ності нерозривно пов'язано з конкурентоспроможністю виробництва, визначенням пріоритетних напрямів спеціалізації економіки, включаючи галузі експортної орієнтації. В таких умовах неминуче посилюватиметься диференціація господарської діяльності, зосередження виробництва і розвиток інфраструктури в тих регіонах, де найсприятливіші умови для розвитку експортоорієнтованих галузей. Це стосується насамперед видобувної промисловості, виробництва зерна, а також виробництв, пов'язаних з високими технологіями (космічна техніка, авіа- та суднобудування, хімія) [3,10].

Перетворення окремих галузей сільського господарства (зокрема, виробництво зерна, ріпаку, льону, соняшнику, а також продукції тваринництва) на конкурентоспроможні виробництва експортної орієнтації може сприяти зменшенню відтоку сільського населення, активізації розвитку малих та середніх міст, що є центрами розміщення переробної промисловості, відродження таких важливих елементів територіальної структури, як спеціалізовані агропромислові райони, зони.

Слід зазначити, що зміни в господарській діяльності та територіальній структурі виробництва й розселення населення відбуватимуться в умовах посилення конкуренції, створення вигідніших умов виробництва і реалізації продукції, дотримання світових вимог і стандартів, лібералізації зовнішньої торгівлі, обмеження рівня державної підтримки безпосередньо виробників. Це позначиться на формуванні територіальної структури виробництва і розселення населення. За такої ситуації важливого значення набуває посилення ролі регіонального планування, виконання Генеральної схеми планування території України¹⁾. Створення системи стратегічного планування регіонального розвитку – це одна з ефективних форм втручання держави у господарську діяльність і територіальну організацію виробництва та розселення населення. Зокрема, важливими підрозділами Генеральної схеми планування території України є “Визначення територій за видами й режимами переважного використання”, “Опорний каркас території”, “Напрями вдосконалення систем розселення та сталого розвитку населених пунктів”, “Напрями та режим сталого розвитку міст”, в яких обґрунтовуються пропозиції щодо удосконалення планувальної організації території.

Головною метою дослідження територіальної структури господарства і розселення населення в умовах ринкової економіки, а також розроблення системи стратегічного планування території країни та її регіонального розвитку є створення сприятливих умов життєдіяльності населення в усіх її проявах у кожному регіоні країни, у кожній конкретній

¹⁾ Генеральна схема планування території України, затверджена законом України від 7 лютого 2002 року, № 3059 –III

місцевості, забезпечення дотримання певних стандартів якості життя населення з урахуванням інтеграції України у світове співтовариство. Це має бути втіленням науково обгрунтованої територіальної

організації виробництва і розселення населення, ефективного і доцільного, зокрема з суспільно-географічних позицій, економічного каркасу і водночас раціональної регіональної політики держави.

1. Баранский Н.Н. Экономическая география. Экономическая картография. – М.: Государственное изд-во геогр. лит-ры, 1956. – 280 с.
2. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. – К.: Либідь, 1998. – 168 с.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К.: Ін-т екон. прогнозування, Фенікс, 2003. – 1008 с.
4. Лаппо Г.М. Города на пути в будущее. – М.: Мысль, 1987. – 236 с.
5. Паламарчук М.М., Балабанов Г.В., Горленко И.А. Территориальная структура производственных комплексов / Под общ. ред. М.М. Паламарчука. – К.: Наук. думка, 1981. – 311 с.
6. Паламарчук М.М., Горленко И.О. Мінеральні ресурси і структура районного промислового комплексу. – К.: Наук. думка, 1972. – 275 с.
7. Паламарчук М.М., Паламарчук А.М., Язынина Р.А. Территориальная организация агропромышленных комплексов. – К.: Наук. думка, 1985. – 304 с.
8. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998. – 416 с.
9. Паламарчук М.М., Тащук К.О. Територіальна структура промислового комплексу економічного району. – К.: Наук. думка, 1974. – 122 с.
10. Папп В.В. Структуризація економіки України та її регіонів у контексті євроінтеграційних процесів / Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участь в інтеграційних процесах: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк: РВВ “Вежа”, 2008. – 428 с.
11. Питюрченко Е.И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства. – К.: Наук. думка, 1983. – 140 с.
12. Питюрченко Е.И. Территориальные системы городских поселений Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1977. – 204 с.
13. Регіональна економіка. Словник-довідник / О.Д. Богорад, О.М. Шевелєв, В.М. Падалка, В.М. Підмогильний. – К.: НДІ соц.-екон. проблем міста, 2004. – 346 с.
14. Тащук К.О. Основні інтегральні елементи територіальної структури промисловості Південно-Західного економічного району // Міжвідомчий наук. збірник “Економічна географія”. – Вип. 13, 1972. – С. 88-94.
15. Тащук К.О. Основні фактори формування територіальної структури промислового комплексу Південно-Західного економічного району // Питання територіальної організації виробництва. – К., 1970. – С. 124-127.
16. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
17. Язынина Р.А., Малюк С.Н., Нагирная В.П. Территориальные системы в специализированных агропромышленных комплексах. – К.: Наук. думка, 1990. – 160 с.

Інститут географії НАН України, Київ

Отримано 12.01.2009

УДК 069.9:911.3

Г.П. Підгрушний, В.О. Пекар, О.О. Денисенко **ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ** **РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Подгрушный Г.П., В.А. Пекар, А.А. Денисенко
ВИСТАВОЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТА РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ
Институт географии НАН Украины, Киев

В статье раскрыта специфика развития важного современного маркетингового инструмента – выставочной деятельности, представляющей собой динамичную отрасль экономической деятельности. Проанализированы этапы ее становления, особенности функционирования на рынке современных маркетинговых коммуникаций, а также активизация ее роли в процессах регионального развития. Освещены территориальные особенности развития этого вида деятельности в мире, Европе и Украине.

H. Pidhrushnyj, V. Pekar, A. Denysenko
EXHIBITION ACTIVITIES AND THEIR SIGNIFICANCE AS AN INSTRUMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT
Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

The peculiarities of development of exhibition activities – an important modern marketing instrument and a dynamic branch of economy – are considered in the paper. The stages of exhibition activities development, the features of their functioning in the market of modern marketing communications as well as activation of their role in the processes of regional development are analysed. The peculiarities of exhibition activities development in the world, Europe and Ukraine are characterized.